

"Сага олох" хайнат олунну ий 26 күнүзэй нүмэригэр "Норуот хорсун быһыыта өлбөөдүйбэт" балаһаа Н.С.Петров I хаартыска тыгар атын киһи олордуллубут, И.С.Петров хаартыската суох буолуохтаах, үгэ бастаыи эрээккэ ортоку С.В.Фомин, иккис эрээккэ үгэ кыһыпта И.Е.Саввин диии суруллуохтаах. Алгаһы таһаарбыт хайнаа үлүһиэ сэмэлэни.

КӨӨРҮЛҮҮ ҮҮР КЭМНЭРИГЭР

Билиги үс кыра оҕо ийэбитин Александра Николаевна Барашкованын "Кыһыл Танда" колхозу кытары хоту көһөрүллүгэ атыллар буурҕалаах Булуг оройуонугар Бобровскайдаагы балык заводугар тийибиллэ. Улахан убайым 16 саастаах, кыра убайым 12-лээх эрэ этилэрэ, мин аҕыстар сылдыарым. Сири хаһан оҕоһуллубут бараах дьылларга олорбуппуг. Дьоммут сарсыарда эрдэттэн муораҕа балыкты баралара, мин кыра убайыныын кинилэри кэтэһэн күммүтүн барыырыт. Улахан убайым дьобурдаах дьоннор заводка счетовод оторбуттара. Ийэбит атын дьахталлары кытары балык булгааһымыгар, түүлээх сүлүүтүгэр уонна балык туулааһыныгар сылды-ыта. Оскула аһыллыбытыгар мин маҕнайгы кылааска киирбитим, онтон кыра убайым Тумат дьин сиргэ интернака олорон үөрэммит. Араас омок оҕолорун кытары биригэ үөрэммит, финнэр, литовецтар, сахалар, татардар бааллара. Үөрэнэр кинигэ дьин суоҕа, улахан кинигэни быһа тардан түгэтэн атастаһынара сылдьан ахтараллара.

Колхозпут председателэ дьахтар буолан, эр киһи быһаарсар болпуруостарыгар дьинээх кемелөөһөөччүкөн билиги убайыт, очолорго 16—17 саастаах Николай, сылдыбытын бары махтана ахталлар. Чакчыта да, колхоз мантан көһөрүллэн тийээн онно үлэтиир усуллубууатын тэрийсингэ, кэлин төнөн кэли эрийиҥэр дьонун-сэргэтин бири да энчирэллээх этэҥгэ дьойдуларын булларар туһугар улахан түбүгү барытын убайым дьарамай санынан тэҥгэ сукубуг. Ол иһин, биригэ сылдыбыт дьон Е. Попова, М. Местникова: "Оо, Ньукүлэйдит барахсан очолорго баар буолан абыраабыта...", — димиллэрэ. Убайдарым дьойдуларыгар үлэ үөлүгэр сылдыбыттар, улахан убайым Николай Дмитриевич Барашков "Радио Барашков" дьин аатынан дьонно-сэргэбэ биллибитэ, радиожурналист этэ. Кыра убайым Николай Дмитриевич II тууга үлээбитэ.

Варвара БАРАШКОВА, көһөрүллүү кыттылааҕа, сибээс ветерана.

СӨБҮРҮЙБЭТ МАХТАЛЫНАН

Кытаанах нэһилиэгиттэн Аба дьойдуу кемүскүр Улуу сэриигэ 165 киһи ыгырыллыбыта. Кинилэртэн 72 буйун сэрии тоһонугар сыдык тыһын толук уурбута. 72 буйун эргиллэн кэлэн айэлээх олоҕу тулустута, 11 киһи үлэ фронтугар сыдыбыттар.

13 буйун хорсун быһыны оторон, орденнарын наҕараадалаабыттар. Кинилэртэн биридэстэрэ "Кыһыл сулус" орден кавалера старшай сержант А.Г.Новгородов буолар. Кини туһунан фроннаагы хаһыат манньк суруйбута: "...комсомолец якут Афанасий Новгородов у деревни Старое Рамушево первым провал оборону противника, уничтожил три дзота, огнем своего автомата сразил 25 фашистов, снайперской винтовкой свалил три фашистских "кукушек", две пулеметные точки, три минометных расчета", — дьин. Бу курдук, хорсуннук сэриилэспиттэр: "Кыһыл сулус", Аба дьойду сэриитин II степеннээх орденнараах, элбэх медаллаах ефрейтор Василий Андреевич Пахомов, "Кыһыл сулус" орден кавалера, лейтенант Пантелеймон Романович Сидоров, улус бастагы комсомолецтарыттан биридэстэрэ, кыһыл партизан, "Албан аат" орден III степенни уонна "Хорсуннун иһин" медаль кавалера Спиридон Тихонович Собакин. Сэриигэ көрдөрбүт хорсун быһыларын иһин Петр Васильевич Парфенов, Егор Ильич Челалов, Петр Егорович Спиридонов "Кыһыл сулус" орденинан, Николай Васильевич Скрябин, Егор Николаевич Окочешников "Албан аат" орден III степенни, Семен Дмитриевич Лазарев, Никита Гаврильевич Скрябин, Вера Кирилловна Захарова, Сидор Федорович Новгородов Аба дьойду сэриитин орденын II степеннээх орденынан сэрии хонуутугар наҕараадалаабыттар.

Командирдар Н.Г.Миронов, П.Н.Парфенов, Н.А.Пономарев, Р.С.Дьячковский сыдык тыһынын сэрии тоһонугар толук уурбуттара.

Кытаанах буйун уолаттарын бойобуой суоллара Москва анынаагы кыргыһылартан Берлингэ тийбит. Ол курдук, Москва анынаагы сэриилэргэ П.П.Пономарев, Н.А.Пономарев, В.И.Дьячковский, Н.И.Дьячковский, П.П.Лебедев, Р.Я.Скрябин, Н.Г.Лонгинов, Н.В.Скрябин кыттыбыттар. Ровень куорат иһин П.П.Егоров кыргыспыта. Ильмень кул мууугар 19-с хайыар биригэдэтигэр үс комсомолец: Е.Г.Коркин, Е.Г.Новгородов, С.Д.Лазарев сэриилэспиттэр. Старый Русса таһыгар П.Г.Гордеев охтубута, Смоленский туһааһытыгар И.К.Данилов, Е.П.Федоров, И.Г.Коркин, Д.Г.Ноев охторон толук уурбуттара. Сталинград иһин кыргыһыга П.К.Захаров, Г.И.Коркин, П.И.Лазарев, Ленинград иһин А.Ф.Курганов, Г.И.Лазарев, Е.Н.Окочешников сэриилэспиттэр. Курский Тоҕойго Р.С.Дьячковский, Н.А.Пономарев, Харькова Г.И.Парфенов, С.Н.Лысов, Днепротрестовскайга П.Н.Парфенов, Орелга С.Т.Собакин, Тулаҕа В.Ф.Ермолаев кыргыспыттар. Кенигсберг иһин Д.А.Дьячковский охтубута. Калининскай уобаласка Е.И.Захаров кемүс үнүсүө хараллыбыта. Закавказьеҕа Ф.В.Башарин сэриилэспитэ. Венгрияны У.Д.Коркин, Польшаны В.А.Пахомов, И.Н.Петров босхолоһтоттар. Берлингэ В.К.Захаров, С.Ф.Новгородов тийбиттэр. И.М.Нестеров, Д.В.Тоголев, Н.А.Местников, Н.Я.Окочешников, П.И.Парфенов, Н.Н.Лысов милитаристскай Японияны эһиспиттэр.

Дьэ ити курдук, билиги нэһилиэк нэргун буйунара Москвадан сабадан Берлингэ тийэ сэрии ыар суолларын кыайыны уһансыбыттар. Эргиллэн кэлбиттэр айэлээх олоҕу тутууга норуот хаһаайыстыбатын араас салааларыгар үлээбиттэр. И.И.Яковлев, П.В.Парфенов, П.Е.Спиридонов, В.И.Башарин, Н.Н.Ермолаев, Н.И.Захаров, С.М.Максимов, А.К.Матвеев, И.К.Матвеев, Н.Н.Лысов охторон үлэс сүлүүх ычаты үөрэтигэ-иһигэ аһабыттар. Г.К.Ноев, С.Собакин колхозтарын салгы салыбыттар. В.Р.Городецкай, А.П.Новгородов эргиллэн үлүнүк, ситиһилээхтик үлээбиттэр. Д.Н.Ефремов орденнаах сэбизт председателинэн буолбута. Үлэ фронтугар сыдыбыттартан Д.И.Коркин сааһын туһары

уос, токарь этэ. Булуг Г.И.Коркин ситиһилээх үлэс Октябрийской революция орденынан бэлэстэммитэ.

Сэрии кыттылаахтарыттан байыаннай хараабыллары тутаччы Н.Н.Миронов эрэ билигин дьойдуугар сайыллыр.

Чурапчы улуутун колхозтарын хоту көһөрүү билиги нэһилиэгин тумуулааҕа. Кытаанах сэттэ колхозтунан биһэ, оттон Танда-Бахсы нэһилиэгин икки колхоза иккин хоту Булугта көһөрүллүбүтэр. Ол содулугар Танда-Бахсы нэһилиэгэ дьин суох буолбута. Тыһас аһыллала. Булугта билиги дьоммут "фронт туһа" дьин герой үлэлэрэ ситэ учуоттамматарын үрдүн, "1941—1945 о. сэрии сылларыгар килбизинээх үлэтин иһин" медалынан аһардас көһүгэ киирбиттэртэн 30-тан тахса киһи наҕараадалаабыта да чэргэйдик туһулугу. Кинилэр ортолоругар булуттар С.Г.Кононов, Т.Н.Пожмарев, эдэр колхозтаах кыргыттар М.С.Кононев, И.Н.Дьячковская, балыкка үлээбит П.Н.Скрябин, ыһаһыксыт П.Т.Лазарев, счетовод, биригэдийир М.К.Лазарев бааллар.

Дьойдуларыгар хаалбыт колхозтар олохторо эмээ-нарахан этэ. Аһыһаан, хорсууан да өлүү түбэлтэлэрэ бааллара. Ол гынан баран, тугу барытын фронт туһатыгар, кыайы туһугар дьин дьилиһинэн үлэ-хамнас тэрийлэрэ. Колхозтаах сыраллаах үлэтин этэ да барбаа, оччотобу оҕолор, ыччаттар үлэлэрин холбур аһаһым. Сэрииттэн эргиллэбит комсомолец Д.Н.Ефремов күнгэ 0,72 гектар бурдуугу сиргэһэн быһара, пионердар П.Дьячковский, Т.Кононев икки тимуровскай хамаанданы тэрийэн, фронтвиктар кэргэттарин олохторун дьаһалтарын көрдүттэр. Оскула үөрэнээччигэ 10 саастаах Петя Дьячковский атын от мустаран, күнүзүгү нурматын 172 % тоһорбут. Баара-суоҕа аһыс саастаах Петя Коркин колхозка үлэээн, 81 күнэммит. 13 саастаах Е.Коркин 78 кг отону туттарбыт, колхозка 93 үлэ күнүсүк, кинини кытары саастыы С.Собакин 86 кг отону туттарбыт, колхозка 136 үлэ күнүсүк эбит. 16 саастаах В.Яковлев (кэлин Саха норуотун суруйааччыта Далан) 110 үлэ күнүсүк, күнгэ 0,62 гектар күнүсүк сиргэ от охсор, 38 күн 5710 түтүгү баайбыт... Оҕуттан оҕоньоруоттар тийэ бары үлээһэн сыраллаһаларын таһынан, сотору-сотору байыаннай замига суруйуу ыһыттылар.

Дьэ ити курдук, Кытаанах хорсун буйуттара, үлөһүт дьонно, ыччат сэрии сылларыгар ким кыргыһы хонууттар, тыһага кыайыны уһансыбыттар. Билигин күүһүс ыччат кинилэри кэрэстийэр, өйдөбүннүктэри туруорар, музейга матырыйаал хомууан үйэтитэр ыһыттылар.

Үйүтүтүгэ аһаан бастаан оччотобу нэһилиэктер кинилэригэр Килэҥкигэ — Кытаанах, Тый Өлүүкэ — Танда-Бахсы дьонугар-сэргэлэргэ аһаһыт лаамаатыһыктар тутуллубуттара. Уруку колхозтар кинилэригэр өйдөбүннүктэр туруоруллубуттара. Ол курдук, Д.П.Коркин колхозтунан, "Кыһыл сэриилэспиттэн", сэриигэ барыттарга аһаан Таба Баалыга лаамаатыһык туруорторбыта. "Бойобуой" колхоз кинилэр "Өтөх" цеменинэ мемориал кутуллуна. Килэҥкигэ сэриигэ охтубуттар ааттара мраморга сурулуна.

Улуу Кыайыны 60, улус тэриилибитэ 75 сылларын көрсө үлэ көхтөөхтүк ыһыттылар. Ол курдук, уруку сылларга тутуллубут лаамаатыһыктары сөргүтүүгү таһынан сэрии кыттылаахтарынан, көһөрүүгэ сылдыбыттар, тыһил ветераннарын ааттарын үйүтүтүтэ үлэ тыһылы бислааха ыһыттылар. Нэһилиэк историктын сырдаатар кинигэ бэлэмнээр. "Үлө дьыала" хамсааһын чэрчитинэн чөл олоҕу уонна хайыар спордун пропагандалыыр сыаллаах хайыар манаҕа туһулур. Нэһиликкэни ууһан хаачыйыһа быһаарыах үлэ ыһыттылар.

Бу күнүргэ нэһиликкитигэр 21 тыһил ветерана Кыайыны 60 сыллар аналаах юбилейнай медаллары тутан сэргэһийдүлөр.

Мотрена ЛЕОНТЬЕВА.

ОЛ АЛААС ХАЛДЫАТЫН ҮРДҮГЭР...

Николай СМЕРНИКОВ

Ол алаас халдыатын үрдүгэр
Адыма модун тийт аһыгар
Оҕоньор олорор үлэһэттэн,
Алаһын, өтөгүн одулуу.

Оҕоньор төбөтүн көтөҕөн
Алаһын ыһыгын одулуур,
Бокуйбут сүлүүсү өндөйөн
Аллара сыыр дьикти хардыһыыр.

Уоскуйуу, дуу сүрэх, уоскуйуу,
Ол дьонум илэлэр куулаттан-
Кэргэни, үс оҕом, ийэҕэм
Саадыһаҕы кунаны баттыһан.

Арҕыйдык утары хардыһаан
Оҕоньор эннээҕи тийиһигэ
Кырдыйыт сүлүүсү саллаһаан
Оҕунна күөх хонугу туһуттар.

Тохтоомо дуу сүрэх, тохтоомо,
Аһыттах түгэни уһата,
Бу аһыт эрдээх олохтор
Талтал дьин сүлүүсүтүн санага.

Тохтоомо...

2005 сый.

Аймаама дуу сүрэх, аймаама,
Аһыһы издэһи санага,
Сотуох хаалла дим, бу саллаат
Ол кыайыт өрөгөй сааскыттан.

Оҕоньор олорор, табактыыр
Сааһа аһыһы барыһар,
Сүрбэ кылаанар, хаһыһыыр
Төннүбүт сүлүүгэ кэтэһа.

Ытаама дуу сүрэх, ытаама
Аһа уон сыл ааста ол кэмтэн,
Өтөгүг кураанах тураар
Алааскар эргиллэн кэлбикээр.

ЭНЭЛЭРБИТ ХОРСУН СУОЛЛАРА

Аба дьойдуу кемүскүр Улуу сэриигэ мин чутас аймахтарбыттан биэс киһи кыттыбыта: ол — Дмитрий Андреевич, Николай Иванович, Петр Иванович, Василий Иванович уонна Роман Семенович Дьячковскайдар.

Хос эһэм Семен Репинскай (Аверкиевич) Дьячковскай тоҕус биригэ төрөөбүттээҕэ, сэттэ уол, икки кыыс. Сэрии иннигэр кинилэр уонна кинилэр ыччаттара бары "Бойобуой" дьин колхоз чилиннэрэ эбиттэр.

Семен быраата Дмитрий Андреевич 1915 сыллааха төрөөбүт. Колхозтаах. 1942 сыллааха бэс ыйын 20 күнүгэр Армияҕа ыгырыллыбыт, 1945 сыллааха Кенигсберг ыһы иһин сыдык тыһын толук уурбуг. Кэргэнэ сэрии иннигэр өлбүт, икки оҕо хаалбытын убайа Ион Андреевич иллит.

Хос эһэм иккис быраатын Иван уола Николай сэриигэ 1941 сый атырдьах ыйын 15 күнүгэр бастагы улахан ыгырыһа түбэлтэн барбыт. 1942 сыллааха Москва анынаагы сэриигэ өлбүт. Киниттэн икки оҕо хаалбыт.

Ион дьин быраата үс уоллаах эбит. Кинилэртэн сэриигэ Петр I уонна Василий кыттыбыттар. Петр Ионскай I өссө 1939 с. ЧГУ-ну бүтэрэн, армияҕа ыгырыллыбыт. Оһон кадровой байыаннай буолан фронтка барааччылары үөрөппүт. Сэрии кэнниттэн эргиллэн кэлэн республика таһымаах советскай-партийнай үлээс сылдыбыта. Кэлин кэргэни дьойдуугар Никоний Новгородка олохсуйбута, унугу оһо тутуллубут. 1921 сыллаах төрүүх Василий Ионскай сэриигэ 1942 сыллааха бэс ыйын 20 күнүгэр бэбизсэ тулпуг. 1943 сый тохсунуу 1 күнүгэр Москва аһыгар өлбүт.

Хос эһэм уола Роман Семенович 1916 сыллааха төрөөбүт. Кини сэрии иннигэ ЧГУ-ну бүтэрэн, ити училищеҕа кэтэһтэн үөрэтиини тэрий-иһи, РОНО-ҕа сэбиздэһэйдээбит. 1942 сыллааха атырдьах ыйын 15 күнүгэр, бэбизсэ тулпуг. Сэриигэ хорсууттар өлүлэринэн охту-

Ийэ дьойду кемүскайин туһугар кыа хаанарын төбөн сэриилэспит дьоммут ааттара билигин мрамор плиталарга кыһыл кемүс буурууларынан суруллан тураллар. Оҕо эрдэхтэринэ оһоньобут, борбуйдарын көтөҕөн үлээбит-хамсаабыт сайылыктарыгар — "Бойобуой" колхоз кинилэр кинилэргэ аһаһыт мемориал баар. Билиги, кинилэр кэнээри ыччаттара, аба көлүөнэ дьоммут кемүскай хааларыт көңүл олохторун тулсаран, төрөөбүт улуспутун, талталлаах нэһиликкитин салгыны сайыннаран, бэйэбит дьолбутун айар-тутар ыһык ыһыттылар.

Федя ЛЕОНТЬЕВ,

В.С.Яковлев-Далан аатынан Кытаанах орто художественнай-эстетическай орто оскулатын XI кылааһын үөрэнээччигэ.

Р.С. Дьячковский

Н.И. Дьячковский

В.Р. Дьячковский

Toxcar.